

vesinde süslemek” mânâsına gelir. Tatrîzi ilk defa edebî bir sanat şeklinde ortaya koyan Ebû Hilâl el-Askerî ile onun görüşünü paylaşan İbn Münkız, ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye ve Tîbî'ye göre bu tür, kasidede ardarda sıralanan beyitlerin ikinci mısralarında vezin ve secide eşdeğer olan kelimelerin kafiyeden önce gelmesidir. Böylece şiire elbiseye işlenen nakışa benzer bir süs verilmiş olur. Ahmed b. Ebû Tâhir'in şu dizelerinde görüldüğü gibi:

إِذَا أَبُو الْقَاسِمِ جَادَتْ لَنَا يَدُهُ
لَمْ يَحْمَدِ الْأَجُودَانَ: الْبَحْرُ وَالْمَطَرُ
وَإِنْ أَضَاعَتْ لَنَا أَنْوَارَ غَرَّتِهِ
تَضَاعَلِ الْأَنْوَارُ: الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَإِنْ مَضَى رَأْيَهُ أَوْحَدَدَ عَزَمِهِ
تَأَخَّرَ الْمَاضِيَانِ: السَّيْفُ وَالْقَدَرُ

(Ebû'l-Kâsım'ın eli bize ihsanda bulunduğunda artık övülmez olur ecvedân: bahr ve matar // Alnının ışıltısı bizi aydınlattığında cılız kalır enverân: şems ve kamer // Hükmü yürüdüğünde ya da kesin karar verdiği geride kalır mâzıyân: seyf ve kader). Burada ve birçok örnekte görüldüğü gibi tatrîz öğeleri genellikle ikil biçimde gelmekte ve bunları açıklayıcı öğeler izlemektedir.

Ebû Hilâl el-Askerî'nin tatrîz dediği türe “tevşî” adını veren İbn Ebû'l-İsba' tatrîz konusunda farklı ve yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Daha sonra gelen İbnü'n-Nâzım, Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed-Billâh el-Alevî, Bahâeddin es-Sübki, İbn Hicce, Süyûtî gibi belâgatçılarının çoğunun kabul ettiği bu anlayışa göre tatrîz, sözün başının veya beytin ilk mısrasının anlamları farklı üç veya daha çok isim (mübtedâ) içermesi, son kısmında veya beytin ikinci mısrasında ise üç defa veya daha çok tekrar edilen ve birbirinin aynı olan lafızlarla bu isimlerle ilgili haber (hüküm) verilmesidir. İbnü'l-Mu'tezz'in şu dizesinde görüldüğü gibi:

فَتَوْبِي وَالْمَدَامُ وَلَوْنُ حَدِّي / شَقِيقٌ فِي شَقِيقِ
(Artık elbisem, şarap ve yanağımın rengi gelincik içre, gelincik içre gelinciktir). Sözün baş tarafında geçen üç ögenin her biri için aynı lafız haber olarak gelmekte ve bu lafız her bir mübtedâ için ayrı ayrı tekrarlanmaktadır. Bu mübtedâların haberleri, mübtedâlarda belirtilen kişi veya nesnelerin sayısınca değil mübtedâların sayısınca olur. Ayrıca haberlerde mübtedâlarda zikredilenlerin farklı olduğu değil ortak olduğu hususların ifade edilmesi gerekir (İbn Ebû'l-İsba', s. 314-315; İbnü'n-

Nâzım, s. 174; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, III, 91).

İbn Kayyim el-Cevziyye tatrîzin sonraki icadı olduğunu, kadîm şiir ve nesirde bulunmadığını belirttikten sonra Kur'an'da ve müvelled ediplerin şiirlerinde yer alan örnekler incelendiğinde üç çeşit tatrîze rastlandığını ifade etmiştir (*el-Fevâ'id*, s. 236): Sözün başında ve sonunda olmak üzere aynı ifadelerin tekrarı, sadece başında veya sadece sonunda tekrarı. Birinci şekil için örnek verilen aşağıdaki üç âyetin her birinin başında ve sonunda “âyât” kelimeleri aynı terkiplerle birlikte tekrar edilmektedir (er-Rûm 30/21-24).

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...
وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...
وَمِنْ آيَاتِهِ مَا مَكَّمْ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...

İbn Kayyim, ikinci şekle örnek olarak aynı ifadeyle başlayan Haşr sûresinin son üç âyetini göstermiştir (59/22-24):

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ ...
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ ...
هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ ...

Üçüncü tatrîz şekline örnek olarak Rahmân sûresinde anılan her farklı nimet, azap veya gerçeğin ardından farklı bağlamlarda birer tekrar şeklinde gelen “فَبِأَيِّ” “فَبِأَيِّ” (Öyleyken, ey insanlar ve cinler, rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?) ifadesini vermiştir. Belâgat bilgilerinin çoğu bu tür tekrara **terdid** adını vermiştir (bk. **TERDİD**).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh* (nşr. Ahmed Abdülgafûr At-târ), Beyrut 1404/1984, III, 883; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, İstanbul 1320, s. 339, 340; İbn Münkız, *el-Bedî' fi'nakdi'si'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî – Hâmid Abdülmecîd), Kahire 1380/1960, s. 64, 65; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 314, 315; İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi'l-me'ânî ve'l-be-yân ve'l-bedî'* (nşr. Hüsnî Abdülcelîl Yûsuf), Kahire 1989, s. 174, 175; Tîbî, *et-Tibyân fi'l-beyân* (nşr. Abdüssettâr Hüseyin Zemmût), Beyrut 1416/1996; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzû'l-müte-zammîn li-esrârî'l-belâğa*, Kahire 1332/1914, III, 91, 92; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâ'id*, Kahire 1327, s. 236; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 375; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâtî'l-belâğiyye ve'tetavvürühâ*, Bağdad 1403/1983, II, 267-272; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, Beyrut 2007, s. 369.

HALİM ÖZNRHAN

TATVİL

(bk. **ITNÂB**).

TATYOS EFENDİ

(1858-1913)

Türk mûsikisi bestekârı,
kanun ve keman icracısı.

İstanbul Ortaköy'de doğdu. Adı Tateos Ekserciyân'dır (Enkserciyân). Kemânî Tatyos olarak tanınır. Ortaköy Ermeni Kilisesi mugannilerinden Manuk Ağa'nın (Manokyan Ekserciyân) oğludur. Ortaköy'de Ermeni ilkokulunu bitirdikten sonra bir süre çilingir ve savatçı çırağı olarak çalıştı. Ancak mûsikîye olan merakı onu bu alana yöneltti ve dayısı Movses Papazyan'dan kanun dersleri almaya başladı. Usul ve Ham-parsum notası öğrendi. Özel mûsikî topluluklarına kanunuyla amatörce katıldı. Bu dönemde Lavtacı Civan (Zivanis) ve Hânen-de Asdik Ağa'dan (Asadur Hamamcıyan) faydalandı. 1882'den itibaren piyasada çalışan saz topluluklarının fasıllarına kanunuyla iştirak etti. Divanyolu'nda Raufpaşazâde Said Bey Gazinosu'nda Kemeñceci Vasil'in (Vasilaki) fasıl takımında yer aldı. Ardından Kemânî Âmâ Sebûh'tan keman meşketti. Parmaklarının keman çalmaya pek elverişli olmamasına rağmen büyük bir gayretle çalıştı ve bu sazda üne kavuştu. Çıktığı ilk mûsikî sahnesinin devrin önde gelen eğlence merkezlerinden Galata'daki Pirinççi Gazinosu olduğu söylenir. Bu fasıllardaki arkadaşları arasında Hânen-de Karakaş, Tanbûrî Ovakim, Kanûnî Şemsi, Üdî Âfet (Hapet Mısırlıyan) en meşhurlarıdır. Üdî Âfet, Tatyos Efendi ile 1888'de Pirinççi Gazinosu'nda çalıştıklarını bildirir. Tatyos Efendi'nin kemânî unvanı ile şöhret bulması bu tarihten sonradır. Onun fasıl yöneticiliğindeki ünü, kendi ifadesiyle Şehzadebaşı Direklerarası'nda Alyanak Mehmed Efendi'nin kiraathanesinde başladı. Bu fasıllar yine Şehzadebaşı'nda Kâzım'ın kiraathanesiyle (Fevziye Kiraathanesi) Divanyolu'nda Ârif'in kiraathanesinde devam etti. Tatyos Efendi ayrıca Boğaziçi'nde düzenlenen mehtap gezilerinde Kemânî Aleksan Ağa, Kanûnî Şemsi, Tanbûrî Cemil Bey, Lavtacı Andon, Üdî Basri Bey ve Kemeñceci Vasilaki ile birlikte kemaniyle katıldı. Yakalandığı karaciğer hastalığından kurtulamayan Tatyos Efendi 16 Mart 1913'te öldü ve Kadıköy Uzunçayır'daki Ermeni Mezarlığı'nda defnedildi.

Tatyos Efendi fasıl idareciliği, bestekârlığı ve keman icrasıyla dönemin sanatkarları arasında şöhret bulmuştur. Genç yaşta başladığı bestekârlıkta büyük başarı

TATYOS EFENDİ

Tatyos
Efendi

göstermiş, bestelediği şarkı ve saz eserleri fasıl mûsikisinin en rağbet edilen eserleri içinde yer almıştır. Birçok şarkısının güftesi kendisine ait olan Tatyos Efendi'nin, bestekârlığının sâzendeliğinden üstün olduğu kabul edilir. Şarkılarındaki üslûp ve özellikle ara nağmeleri çok başarılıdır. İyi bir nota bilgisine sahip olmasına rağmen bestelerinin büyük kısmı tesbit edilemediğinden unutulmuştur. Yılmaz Öztuna onun beste, peşrev, saz semâisi ve şarkılardan meydana gelen yetmiş üç eserin listesini vermiş (BTMA, II, 382-383), Nazar Özşahakyan ise biri taksim elli dokuz eserinin notasını neşretmiştir (*Türk Sanat Müziğinde*, s. 1013-1053). Bunlar arasında rast, kürdili-hicazkâr, sûzinak ve karcığar peşrev ve saz semâileriyle hüsey-nî saz semâisi saz mûsikisinin şaheserlerinden sayılır. "Bir gönlüme bir hâl-i perîşânıma baktım" mısraıyla başlayan rast, "Bu akşam gün batarken gel" ve, "Gamzedeyim devâ bulmam" mısralarıyla başlayan uşşak, "Mâni oluyor hâlimi takrîre hicâbım" ve, "Çektim elimi gayri bu dünyâ hevesinden" mısralarıyla başlayan hüsey-nî, "Affetme sakın hançer-i müjgânını nâgâh" mısraıyla başlayan sûzinak şarkıları çok sevilen eserlerinden bazılarıdır. Ahmed Râsim, "Kesik Kerem Nazîresi" adıyla da anılan "Gamzedeyim devâ bulmam" mısraıyla başlayan şarkısını "hâlinin sâfiyâne tasviri" diye nitelemiştir. Bazı şiirlerini de bestelediği Ahmed Râsim, Kemeñçeci Vasilaki ve Şevki Bey, Tatyos Efendi'nin en yakın arkadaşlarından. Ahmed Râsim bestelediği şarkıları önce Tatyos Efendi'ye meşkeder ve eserlerini ondan dinlemekten çok hoşlanırdı. Besteleri için Kemeñçeci Vasilaki'nin, "O yapsın ben çalayım" dediği söylenir. Genellikle ağır sesleri icra etmeyi seven, oyun havası ve köçekçe gibi eserleri çalmaktan pek hoşlanmayan, kalender ve rindmeşrep bir kişiliğe sahip olan Tatyos Efendi pek çok ta-

lebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Arşak Çömlekçiyân, Münir Mazhar Kamsoy, Nasibin Mehmet (Yürü), Mustafa Sunar ve Abdülkadir Töre en önemlileridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Râsim, *Cidd ü Mizâh*, İstanbul 1336, s. 51-56; Lemi Atlı, *Hâtıralarım (Canlı Tarihler* içinde, nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1947, s. 110, 118-119; Vecdi Seyhun, *Santûri Edhem Bey*, İstanbul 1948, s. 13; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 280-282; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Mûsikisi*, İstanbul 1970, s. 53-58; İsmail Baha Sürelsan, *Ahmet Rasim ve Mûsiki*, Ankara 1977, s. 9-12; Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları* (nşr. Erol Şadi Erdiñç – Faruk İlkan), İstanbul 1994, s. 195-196; Özalp, *Türk Mûsikisi Tarihi*, I, 224, 228; II, 384-386; Nazar Özşahakyan, *Türk Sanat Müziğinde Ermeni Besteciler*, İstanbul 2007, s. 54-55, 89-90, 1013-1053, 1130-1131; "Mütevcaffâ Kemânî Tatyos Efendi", *Şehbâl*, sy. 74, İstanbul 1329, s. 35; Ruşen Ferit Kam, "İnce-saz Takımları", *Radyo*, I/12, Ankara 1942, s. 16, 24; Avni Önsan, "Ebedileşen Dehalarımız, Tatyos Efendi", *TMD*, sy. 39 (1951), s. 14, 33; "Ekserciyan (Tatyos)", *İst.A*, IX, 4987-4989; Öztuna, *BTMA*, II, 382-383; Mehmet Güntekin, "Tatyos Efendi", *DBİst.A*, VII, 225.

NURİ ÖZCAN

TAUER, Felix

(1893-1981)

Çek şarkiyatçısı.

20 Aralık 1893'te Pilsen'de doğdu. Prag Karls Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde İslâm Tarihi ve Şarkiyat Bölümü'nde okudu. Çek Doğu araştırmalarının kurucusu Rudolf Dvorak, Rudolf Ruzicka ve Max Grünert gibi bilim adamlarından Sâmi dilleri, eski Arap şiiri ve İslâm araştırmaları dersleri aldı. 1917'de "Emevî Halifesi ve Şairi II. Velîd" adlı teziyle İslâm tarihi sahasında doktora derecesi aldı. Bir yıl sonra lise öğretmenliği görevine başladı. 1921'den 1922'nin sonuna kadar devlet bursuyla gönderildiği İstanbul'da cami, medrese ve kütüphanelerde araştırma yaparak çalışmaları için malzeme topladı. 1923, 1925,

Felix
Tauer

1929 ve 1933 yılları yaz tatillerinde aynı amaçla tekrar İstanbul'a gitti. 1925'te Karls Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1934'te profesör, 1945'te Ortadoğu İslâm Tarihi Kürsüsü başkanı ve 1965'te Asya ve Afrika Araştırmaları Bölümü üyesi oldu. Üniversite dışında Popüler Kültür Cemiyeti ile Şarkiyat Enstitüsü'nde devamlı konferanslar verdi. Viyana (1923), Berlin (1931) ve Paris'i (1935) ziyaret etti. 1935'te İspanya'ya giderek Cordoba (Kurtuba), Sevilla (İşbiliye) ve Granada (Gırnata) gibi eski İslâm şehirlerini gezdi ve Arapça yazmalar koleksiyonuyla Escorial Kütüphanesi'nde araştırma yaptı. Aynı yıl Roma'da düzenlenen XIX. ve 1957'de Münih'te yapılan XXIV. Milletlerarası Şarkiyat kongrelerine katıldı. 1961-1962 yıllarında Irak hükümetinin davetlisi olarak bu ülkeye gitti ve Bağdat şehrinin kuruluşunun 1200. yıl dönümünü kutlama törenlerine katılarak Timur'un Bağdat'ı zaptı konusunda bir tebliğ sundu. 1964'ün Nisan ve Mayıs aylarında yine davetli olarak gittiği İstanbul Üniversitesi'nde binbir gece masalları ve Prag Üniversitesi'ndeki şarkiyat çalışmaları hakkında iki tebliğ sundu, ayrıca Ankara ve Konya'yı ziyaret etti. Ekim 1966'da Pehlevî Kütüphanesi yöneticilerinin davetiyle gittiği Tahran'da I. Milletlerarası İranoloji Kongresi'ne katıldı, İsfahan ve Şiraz'ı gezdi. 17 Mart 1981'de Prag'da öldü.

Eserleri. Soci t  Asiatique (Paris),  ekoslavak Şarkiyat Enstitüsü,  ek Bilim ve Sanat Akademisi,  ek Kraliyet Bilimler Akademisi,  ek Yazarlar Birliđi, PEN Kulübü, Irak Bilimler Akademisi gibi kuruluşların üyesiydi. Tauer'in yayımlanmış birçok eseri ve makalesi vardır (bir listesi için bk. Rypka, XXXVI/1 [1968], s. 543-550). Bunlar İran ve Arap araştırmaları şeklinde iki kısma ayrılabilir. İran araştırmaları aslında Farsça'daki Türkoloji sahasına girmektedir. Esas ilgi alanı, XV. yüzyıl sonuyla XVI. yüzyıl başlarında Timur ve oğulları zamanını anlatan tarihçilerin eserleriydi. Bu sahadaki en önemli çalışması Nizâmeddin Şâmî'nin *Zafarnâme*'sinin edisyon kritiğidir (*Zafarnâme, histoire des conquêtes de Tamerlan intitulée Zafarnâme par Nizâmuddin Şâmi*, I-II, Prague 1937-1956). Farsça yayımlanan eserde İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü bölümünde yer alan yazması temel alınmış, ayrıca İstanbul, Paris ve Londra'da bulunan nüshalarıyla Hâfiz-ı Ebrû'nun *Zübdetü't-Tevârih-i Baysunguri*'sinden faydalanılmıştır. Kitabın Türkçe'ye tercü-